

körül és általában haladó szerepéről. Alapvető kérdés, aminek a disszertáció nem adta magyarázatát, hogy melyek a középnemesség saját gazdasági helyzetéből fakadó indítékai, s milyen eltérést mutat ebből a szempontból az áruterelésbe való bekapcsolódás, ill. a burzsoá funkciók gyakorlása szempontjából az egyes kelet-európai országok középirtokos nemessége – s ezek sorában – a magyar liberális középnemesség, amely polgári forradalmunk vezető osztályává vált. *Perényi József* kifejtette, hogy a polgári forradalom vezetőjévé vált magyar középirtokos nemesség haladó szerepe nálunk Révai József tanulmánya óta került a köztudatba, a többi kelet-európai országban azonban sehol sem jutottak hasonló eredményre a marxista történészek. Felvetődik az a kérdés is, vajon a középnemesség volt-e az a réteg, amely olyan haladó szerepet játszott Magyarországon, vagy pedig egy más, különböző osztályokból kikerült, deklasszáldott, de címerével még dicsekvő birtok nélküli nemességből, polgárságból, parasztságból kiemelkedő széles értelemben vett honoratior réteg. *Niederhauser* elismerte e honoratior réteg nagy szerepét, hiszen disszertációja első fejezetében kifejti, hogy ez a réteg bírálja legélesebben az állapotokat és általában a reformok híve. De a középnemesség szerepét ezzel nem kell feltétlenül kisebbíteni. *Pach Zsigmond Pál* szerint Révai József megállapítását a liberális középnemességről mint a burzsoázia képviselőjéről a polgári forradalom időszakában, tények tömege támasztja alá. Ennek a megállapításnak elvetése helytelen lenne.

Az opponensek és hozzászólók egyaránt megállapították, hogy *Niederhauser* Emil disszertációja módszertani hiányosságai ellenére is úttörő és alapos, igen jelentős munka.

GUNST PÉTER—RÁNKI GYÖRGY—SZABOLCS OTTÓ

A MAGYAR TÖRTÉNELEM FORRÁSAI A MERSEBURGI ÁLLAMI LEVÉLTÁRBAN

E sorok írója 1957. szeptember 22-től október 12-ig a Halle-Wittenbergi Egyetem rektorának meghívására a merseburgi német központi levéltárban végzett kutatásokat.

Merseburgban a volt Berlin-Dahlem-i porosz királyi titkos levéltár levéltár nyert néhány éve ideiglenes elhelyezést. Bár a levéltárban magyar kutatók már korábban is jártak, az igen nagy és jelentős magyar vonatkozású iratanyagban többnyire csak tallóztak (Marszali a XVI–XVII. századra, Gragger az 1790-es évekre). Az anyag zöme magyar szempontból mai napig kiaknázatlan, ezért az alábbiakban röviden ismertetem.

Az iratokat még a múlt században, mesterséges nagy tárgyi csoportokba, repositurákba osztották. Ezen belül tárgyi és időrendi sorrendben vannak az iratok, legtöbbször nem csomózva, hanem kötetbe kötve. Minden állaghoz egészen részletes és az előzetes tájékozódásra kitűnően alkalmas elenchesok készültek.

Az összefüggő magyar vonatkozású anyag két repositurában található: az I-ben (Kapcsolatok a császárral) és a XI-ben (Kapcsolatok az egyes országokkal: Magyarország, Erdély és Törökország alcsoportok). Az I. repositura irataiból legértékesebb a bécsi porosz követek jelentéseinek hatalmas sorozata, mely az 1650-es évektől kezdve a Habsburg-monarchia felbomlásáig megszakítatlan láncban húzódik, s terjedelemben már a XVIII. század elején meghaladja az 1000 oldalt évi átlagban. Ezek a jelentések körültekintő aprólékossgal beszámolnak a Habsburg-birodalom belső helyzetéről, s különösen az 1600-as években, meg az 1700-as évek elején igen sokat foglalkoznak Magyarországgal. Részletesen ismertetik a török harcok egyes eseményeit, a nemzeti szabadságharcok mozzanatait és általában a magyarországi hangulatról és helyzetről befutó híreket. Gondosan jellemzik minden esetben a bécsi kormányköröknek, egyes magasrangú politikusoknak, sőt magának a császárnak a magyar ügyekben elfoglalt álláspontját, – s hogy nem mendemondák alapján, azt bizonyítják a jelentések mellékletei: nem egyszer államtitkot képező jegyzőkönyvek, hivatalos iratok másolatai. A mellékletek egyébként is roppant értékesek: a porosz követ embereinek keze messze ért, az erdélyi fejedelmek bizalmas diplomáciai leveleit csakúgy itt találjuk másolatban, ahogy a császári hadvezérek jelentéseit. A magyarországi eseményekkel kapcsolatos nyomtatott röplapoknak, a kor Bécsben elérhető újságjainak pedig szinte teljes sorozatát megjeljük a mellékletek közt. E sorok írója elsősorban a Rákóczi-szabadságharc körüli évek anyagát

dolgozta fel, s tudtával Gragger Róberten kívül, aki az 1790-es évek jelentéseit használta, az anyag többi részébe magyar történész még bele sem nézett.

Az XI. repositura Erdély, Magyarország vagy Törökország címszó alatti anyaga alig választható el tárgykörben egymástól: a XVIII. század második évtizedéig mind-egyik a magyarországi dolgokra vonatkozó iratokat tartalmazza. Az 1530-as évektől kezdve az anyag már olyan nagymennyiségű, hogy külön tárgyi csoportokba oszthatták. Így találunk iratsorozatot a végvárok állapotáról, a török harcokról (mindezek már csak a „töröksegély” címén a császárnak fizetett adó miatt is érdekelték az akkor még csak brandenburgi választót), a magyar országgyűlési tárgyalásokról, az egyes erdélyi fejedelmekkel való érintkezésekről, a XVIII. század első harmadától kezdve pedig egyre nagyobb mennyiségben magyarországi kereskedőkkel, illetve kereskedő nemesekkel való kapcsolatokról. Végig az egész koron a protestáns ügyek alkotják a legnagyobb sorozatot. A magyarországi protestánsok az 1600-as évek elejétől kezdve mentorukat látták a lutheránus vallású választóban, majd porosz királyban, aki politikai szempontból mindig is fontosnak tartotta a magyar elégedetlenekkel való baráti kapcsolatokat, s aki valóban többször fel is szólalt érdekükben a császárnál, vagy nemzetközi tárgyalásokon. A magyar—porosz politikai érintkezések is szinte kizárólagosan ebbe a vonalba kapcsolódtak, ahogy tudjuk, még II. Rákóczi Ferenc követeit is csak mint a protestánsok küldötteit fogadták Berlinben. Sérelmi jelentések, egyének és közösségek panaszai, előkelő urak politikai levelei, a protestáns iskolák és peregrinus diákok ügyei, diplomáciai iratok váltakoznak tárgyi és időrendi sorrendben, — s ezt a többszáz oszlopyi anyagot történetírásunk még nem ismeri. (Marczali Henrik mindössze néhány felületes regesztát bocsátott közre belőle.)

E sorok írója előtt éveken át nem járt a levéltárban magyar kutató. Helyes volna, ha a jövőben nagyobb számban kereshetnék föl történészeink ezt a levéltárat, mely új adatok fényében világíthatja meg nemcsak az eddig alig ismert magyar—porosz politikai és kulturális kapcsolatok történetét, hanem a magyarországi belső fejlődést is.

BENDA KÁLMÁN